

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ТІЛДІК ОРТА МЕН МОТИВАЦИЯ ФАКТОРЫ

Молдабаева Зухра Мирамбековна

Аға оқытушы

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Қазақстан

Кадырова Нурсая Жолмурзаевна

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

«№38 қазақ орта мектебі» КММ

Қазақстан

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17932834>

Аннотация. В статье рассматриваются роль языковой среды и мотивационных факторов в процессе обучения казахскому языку. Автор анализирует влияние внутренней и внешней мотивации на эффективность усвоения языка, а также значение естественной и искусственно созданной языковой среды в формировании коммуникативных навыков. Особое внимание уделено психолого-педагогическим аспектам стимулирования интереса к изучению языка через интерактивные методы, цифровые ресурсы и культурно-ориентированные подходы. В результате исследования определены оптимальные условия, способствующие повышению мотивации и формированию устойчивой языковой компетенции обучающихся.

Ключевые слова: казахский язык, языковая среда, мотивация, коммуникативные навыки, обучение, педагогические условия, мотивационные факторы.

Abstract. The article explores the role of the language environment and motivational factors in teaching the Kazakh language. The author analyzes the impact of intrinsic and extrinsic motivation on the effectiveness of language acquisition, as well as the significance of both natural and artificially created language environments in developing communicative skills. Special attention is given to the psychological and pedagogical aspects of enhancing learners' motivation through interactive methods, digital resources, and culturally oriented approaches. The study identifies optimal conditions that foster motivation and contribute to the development of sustainable language competence among students.

Keywords: Kazakh language, language environment, motivation, communicative skills, learning, pedagogical conditions, motivational factors.

Орта білім беру жүйесінде мемлекеттік тіл – қазақ тілін ана тілі деңгейінде оқытуда тиімділік тілдік орта мен оқушы мотивациясына тікелей байланысты. Тілдік орта – тіл үйренушінің тілді қабылдап, пайдалану мүмкіндігінің кеңістігі, ол табиғи (қоғамдық) және сыныптағы жасанды формада қарастырылады. Табиғи тілдік орта – бала отбасында, қоршаған ортада қазақша қарым-қатынасқа түскен жағдай, ал жасанды тілдік орта – сабақтағы арнайы ұйымдастырылған іс-әрекеттер мен жаттығулар нәтижесінде жасалған орта. Тілдік орта – тіл үйренушіге ғана емес, тілдің өзі өмір сүруі мен

дамуының да алғышарты. Сондықтан қазақ тілін ана тілі ретінде меңгерту барысында тілдік ортаны толыққанды қалыптастыру және оқушы мотивациясын арттыру маңызды міндет болып табылады.

Тіл үйренуде **тілдік орта** – ең басты фактор. Ана тілінде сөйлеуші бала тілді тұрақты түрде қоршаған ортадан үйренеді: ол туғанынан бастап қазақ тілін естіп, отбасы мен достарымен қарым-қатынас арқылы тілдік дағдыларын қалыптастырады [Қараев, Ж. А., 2018]. Мұндай табиғи ортада балада тілге деген қажеттілік туындайды, мотивациясы жоғары болады, сөйлеу белсенділігі дамиды. Бұл жағдай Стивен Крашеннің «қабылдау-гипотезасы» тұрғысынан алғанда да түсіндіріледі – тіл меңгеруде ақпараттың құнарлы ортасы, яғни **коммуникативтік кіріс (input)** шешуші рөл атқарады [Бейсенбаева, Ә. А., 2019, 185]. Нақты оқыту процесінде **жасанды тілдік ортаны** (оқуға арналған симуляцияланған жағдайларды) тиімді пайдалану керек: рөлдік ойындар, сценарийлік жаттығулар мен мәтіндік тапсырмалар оқушыны белсенді сөйлесуге, тыңдауға мәжбүрлейді. Тілдік орта оқудың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырып қана қоймай, оқушының қызығушылығы мен **ішкі мотивациясын** оятады. Мысалы, бір зерттеуде тілдік дағдыларды дамытудың ең тиімді жолы – сөйлесуге бағытталған табиғи тілдік ортаны құру, оқушының ішкі ынтасы мен қызығушылығын ояту деп көрсетілген [Көшербаева, С. Ш., 2021].

Табиғи тілдік орта – сыныптан тыс ортада қазақ тілінде қарым-қатынас жасау мүмкіндігі. Оны кеңейту үшін мектепте қазақша кітаптар оқып, қазақ тіліндегі фильмдер, мультфильмдер көрсету, қазақтың дәстүрлері мен мәдениетіне арналған іс-шаралар ұйымдастыру сияқты әдістер пайдаланылады. Мысалы, отбасында қазақ тілін қолданып, мектепте де үнемі қазақша сөйлесуге жағдай туғызу арқылы «табиғи орта» кеңейеді. Ата-ананың өз тіліндегі қарым-қатынасы балада ана тілінің маңызын ұғындыруға ықпал етеді. Егер ата-ана қазақша сөйлесудің маңыздылығын қабылдап, әдетке айналдырса, бала да сол ойды ұстанады және тіл үйренуге ынталанады.

Жасанды тілдік орта – мұғалімнің ұйымдастырған оқытудың көрнекі-теориялық немесе практикалық жағдайлары. Қазақ тілі сабағында жасанды орта құру үшін коммуникативтік тапсырмалар жиі қолданылады: рөлдік ойындар, диалогтар, топтық жобалар, сайыстар, дебаттар. Ғалымдар атап өткендей, қазіргі білім беру технологиясында оқушыларға білім беруді тиімді өткізу үшін тек жаттығулар емес, іскерлік ойындар мен білім жобаларын жасау сияқты белсенді іс-әрекеттерді ұйымдастыру қажет. Тіл үйренушінің өз бетінше қазақша сөйлеп, шығармашылық әрекет етуі үшін осындай жасанды орта өте

маңызды: тіл үйренудің басты қағидаты – **жасанды тілдік орта тудыру** болып табылады. Яғни, қазақ тілі сабағында мұғалім сөйлеу мен жазу әрекеттеріне бағытталған байтақ тапсырмалар дайындап, оқушылардың тек теориялық біліммен шектелмей, нақты қарым-қатынас жасауына жағдай жасау керек.

Мотивация – оқушының білімге деген қажеттілігі, ынтасы мен қызығушылығы. Тиімді оқытуда оқушының өзіне мақсат қойып, сол білімді игеруге талпынысы шешуші рөл атқарады. Зерттеулер көрсеткендей, мотивация білім беру процесіне тікелей әсер етеді: оқушының қабілеттерін, дағдыларын қалыптастырудағы мотивацияның алар орны зор, жоғары мотивация оқушының пәнді жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Керісінше, оқуға ынтасы болмаса, оқу нәтижесі төмен болады. Мысалы, жас ұстаздың мақаласында «оқушылардың оқуға деген ықылас-ықтасы, ниеті болмаса, оқу нәтижелі болуы екіталай» деген тұжырым келтірілген [Бейсенбаева, Ә. А., 2019, 188]. Яғни, оқушының мотивация деңгейі оның мектептегі жетістігі мен жеткен табыстылығында маңызды көрсеткіш болып табылады.

Мұғалім – оқушылар мотивациясының қалыптасуы мен дамуында екінші ата-ана іспетті. Мұғалімнің әр сөзі, әрекеті және қолдауы оқушыға үлгі болады. Қанағаттанарлық нәтижеге жету үшін мұғалім алдымен оқушы жетістіктерін атап өтуі керек: «Ата-ана үшін ең қуанышты нәрсе – баласының жетістігі болса, мұғалім – оқушының екінші ата-анасы», сондықтан ең алдымен оқушылардың қол жеткізген нәтижелерін мақтау қажеттігі айтылған [Бейсенбаева, Ә. А., 2019, 54]. Мұндай позитивті кері байланыс оқушының өз-өзін бағалауын арттырып, әрі қарай іздену мотивациясын күшейтеді. Кері байланыс кезінде қателікті емес, жетістікті көрсету ережесі балаларды сенімдірек әрі белсенді етеді.

Ата-ана да оқушы мотивациясының қалыптасуына зор ықпал етеді. Отбасы – баланың алғашқы оқу ортасы, сондықтан ата-ана баланың тіл үйренуге деген көзқарасын қалыптастырады. Егер ата-ана баланың біліміне және қазақ тілін үйренуіне қызығушылық танытса, бәсекеге қабілетті болу қажеттігін түсіндірсе, бала да білім алуға ынталанады. Ал егер отбасында туған тілін жан-жақты қолдануға мүмкіндік болмаса немесе қазақ тілін үйренудің қажеті жоқ деп есептелсе, оқушыда тіл үйренуге деген қызығушылық пайда болмайды. Сондықтан ата-ана отбасылық қарым-қатынаста қазақ тілін қолданып, балаларға үлгі көрсетуі тиіс.

Оқыту үдерісін қызықтыра түсу үшін қазақ тілі сабағында белсенді тілдік ойындарды қолдану тиімді. Мысалы, фонетика мен грамматиканы бекіту үшін «жеңіл сөз» немесе «сұрақ-жауап» тәрізді тілдік ойындар өткізуге болады. Мұндай ойындарда оқушы ғана тыңдап қалмай, өз сөзімен жауап бере отырып

сөйлеу дағдысын шындайды. Оған қоса, қазақтың ұлттық ойындарын сабақ материалымен байланыстыру да оқушылардың ынтасын арттырады. Мысалы, «Орамал тастамақ», «Көкпар» сынды ұлттық ойындар жылдамдыққа, топпен жұмыс істеуге, сын тұрғысынан ойлауға баулиды, пәнге деген қызығушылықты арттырады [Жолдасова, Л. Н., 2020]. Бұл істер қазақ тілін оқып-үйренуді практикалық мәнмен байытып, білімді қолдану құзіреттілігін қалыптастырады.

Интерактивті оқыту формаларына пікірталас ұйымдастыру да жатады. Мысалы, «үлкен шеңбер», «Аквариум», «миға шабуыл», «дебат» сияқты әдістер қолданылып, оқушылар екі жақты сұрақтар арқылы тақырыпты жан-жақты талқылайды. Дебаттар кезінде оқушылар аргумент келтіре сөйлей білуді, логикалық ойлауды және өз ойын сенімді жеткізуді үйренеді. Бұл әдіс олардың тілдік дағдыларымен қатар сыни-пікірлік қабілетін де дамытады [Омарова, Г. К., 2022].

Білім жобаларын жасау – оқу мотивациясын оятудың тиімді жолы. Мысалы, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушыларды кішігірім зерттеу немесе шығармашылық жобаларға қатыстыру арқылы пәнге деген қызығушылықты арттыруға болады. Педагогикалық зерттеулерде практикада мұндай жобалар «білім жобаларын жасау» түрінде іске асырылатыны көрсетілген. Жоба арқылы оқушы тақырыпты терең зерттеп, алған білімін практикада қолданады, нәтижесінде оқу-тәрбие процесіне жауапкершілікпен араласады [Сейтқазы, А. Е., 2024].

Қазақ тілін орта мектепте ана тілі ретінде оқытуда тілдік орта мен оқушы мотивациясы бір-біріне байланысты маңызды факторлар болып табылады. **Табиғи тілдік орта** – баланың отбасында және қоғамда қазақ тілін жиі қолдануы – тіл үйренудің негізін құрайды. **Сыныптағы жасанды тілдік орта** – мұғалім ұйымдастырған ойындар, жоба жұмыстары мен коммуникативтік тапсырмалар жиынтығы – оқыту тиімділігін арттырады. Ал оқушының **мотивациясы** пәнді меңгеру табыстылығының кепілі. Жоғары мотивация оқушыны белсенді еңбекке ынталандырып, білімді жақсы меңгеруге көмектеседі. Мұғалім мен ата-ана осындай тілдік ортаны құрып, оқушы жетістіктерін насихаттай отырып, оқуға деген ынтасын арттыруы қажет. Тілді оқытуда белсенді әдістер (тілдік ойындар, дебаттар, жобалар) арқылы жасалған байытылған орта мен жоғары мотивация оқушының қазақ тілін ана тіліндей меңгеруіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Қараев, Ж. А. *Деңгейлеп оқыту технологиясының тіл үйретудегі рөлі.* – Алматы: Білім, 2018. – 145 б.

FILOLOGIK TADQIQOTLAR TARAQQIYOTI VA TA'LIM MUAMMOLARI

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIIY-AMALIY KONFERENSIYA

- 2 Бейсенбаева, Ә. А. *Педагогикалық процесс және оқу мотивациясы*. – Алматы: Рауан, 2019. – 210 б.
- 3 Көшербаева, С. Ш. *Қазақ тілін оқыту әдістемесі: инновациялық бағыттар*. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 192 б.
- 4 Жолдасова, Л. Н. Қазақ тілі сабақтарында тілдік ойындарды қолдану тәжірибесі // *Қазақ тілі мен әдебиеті*. – 2020. – № 5. – 33–38 бб.
- 5 Омарова, Г. К. Дебат технологиясы арқылы оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамыту // *Педагогикалық ізденіс*. – 2022. – № 2. – 71–78 бб.
- 6 Сейтқазы, А. Е. Жобалық әдіс арқылы оқушылардың шығармашылық және тілдік белсенділігін арттыру // *Жаңа білім кеңістігі*. – 2024. – № 1. – 52–59 бб.